

XI. 2.B. REGALISME I ANTIREGALISME A LA MENORCA ANGLOESPANYOLA DEL SEGLE XVIII*

Josep M. Quintana

1. Sota el mandat de Richard Kane

Traspassada l'illa a domini de la Gran Bretanya pel Tractat d'Utrecht, el tracte del primer tinent governador Richard Kane amb el clergat va ser explosiu. L'enfrontament sorgí de la diversa interpretació que es podia fer de l'article 11 en relació a l'Església catòlica i a la llibertat de cultes, però també –i sens dubte– a causa del pes que tenia el clergat a la vida menorquina, atès el considerable nombre de persones que en formava part.

Aquest article 11 del Tractat d'Utrecht –vertader cavall de batalla en la interpretació de com es podia organitzar i gestionar l'Església¹–, els menorquins –també el govern del rei d'Espanya, Felip V, i la Santa Seu– l'interpretaven en un sentit ampli, de respecte íntegre als drets i privilegis de l'Església tal com es reconeixien i s'exercien abans de la transferència de domini a la Gran Bretanya. Kane, en canvi, considerava que una cosa era la lliure pràctica de la religió catòlica i una altra molt diferent els grans privilegis de què gaudia l'estament eclesiàstic. Per al tinent governador, la clàusula que matisava “que para la conservaci3n de esta religi3n [cat3lica] en aquella isla se tomen aquellos medios que no parezcan enteramente opuestos al gobierno civil y leyes de la Gran Bretaña”, no l'obligava, ni de prop, a respectar les prerrogatives socials i econ3-

* Conferència pronunciada a l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de les Illes Balears (Col·legi d'Advocats de Palma) el dia 19 de desembre de 2016.

1.- L'historiador britànic Bruce LAURIE, que va residir molts anys a Menorca, diu referent a aquest punt que «los representantes de Felipe V fueron más astutos que sus colegas británicos; se dieron cuenta que la jerarquía de la Iglesia católica romana de Menorca, con el obispo de Mallorca a la cabeza, era la semilla del activo movimiento de desobediencia civil que se convirtió más tarde en el obstáculo más importante para las buenas relaciones entre la administración británica y el pueblo de Menorca». Bruce LAURIE, *Richard Kane y Menorca en la historia de Europa*, Mahón 1996, pàgina 258.

miques del clergat. En aquesta pugna, Kane creia que tenia el suport dels seus superiors de Londres, sobretot quan, després de la mort de la reina Anna, l'1 d'agost de 1714, la successió recaigué en Jordi I de Hannover. I això perquè la nova dinastia era anticatòlica i el govern havia endurit les lleis contra els que, a Anglaterra, eren anomenats papistes. A més, Richard Kane era un protestant convençut, nascut a l'Ulster (Irlanda del Nord), que havia lluitat de jove del costat protestant en la famosa batalla del Boyne (símbol encara avui de l'amarga lluita entre catòlics i protestants a Irlanda del Nord) i havia presenciat, després de la derrota del rei Jaume II, l'aplicació de les "lleis penals" contra els catòlics de l'Ulster. Kane, tenia 49 anys quan va ser destinat tinent governador de Menorca i mostrava poques simpaties envers els catòlics, circumstància que s'agreujava encara més pel fet que l'illa no constituís una diòcesi independent, sinó que formés part del bisbat de Mallorca, vassall del rei d'Espanya.

Diguem, doncs, d'entrada que, des d'un primer moment, el clergat va ser el centre de la resistència passiva contra els nous dominadors². Amb gran ascendència sobre les consciències dels menorquins, les trones i els confessionaris van esdevenir instruments força eficaços de propaganda contra els *heretges* anglesos. Però també hem de convenir que Richard Kane i els altres governadors que Londres destacà a Menorca van respondre amb la mateixa intransigència. De fet, una de les primeres mesures que Kane adoptà va ser la confiscació de les rendes del bisbe i del capítol de Mallorca (unes 4.000 lliures anuals, que foren aplicades a les obres de fortificació), confiscació que va anar seguida, el 1714, d'un primer decret que retallava molt la jurisdicció eclesiàstica³, perquè prohibia el dret d'asil a les esglésies, obligava el vicari general a demanar autorització al comandant militar abans d'ordenar una detenció; prohibia la jurisdicció del Sant Ofici a Menorca; no admetia clergues de fora de l'illa per als beneficis eclesiàstics i prohibia la permanència a Menorca dels qui no volguessin prestar jurament de fidelitat a Sa Majestat Britànica; vetava la predicació als no menorquins, que, per exercir aquest ministeri, havien d'obtenir primer la corresponent llicència del governador, i finalment ordenava que els clergues menorquins fessin

2.- En una obra publicada el 1912, apologetica de l'actitud del clergat menorquí durant l'època britànica i molt il·lustrativa de com va actuar aquest davant els anglesos que havien ocupat l'illa, el prevere i historiador Gabriel Vila Anglada fa aquesta valoració global: «No negaremos que Menorca sea deudora de algunos apreciables bienes a los ingleses; que a su acción se deben muchos manantiales de prosperidad; pero, es también innegable que todos esos beneficios no compensaron el cúmulo de fatídicos sucesos que se desarrollaron en Menorca durante las tres dominaciones británicas». Gabriel VILA ANGLADA, *Heroísmo del clero menorquín durante la dominación británica*, Ciudadela de Menorca, 1912 pàgina 3.

3.- Du data del 17 de maig de 1714 la carta que Kane adreçà al vicari general, Manuel Mercader, on resumia en deu articles els principis que, al seu entendre, havien de regir les relacions amb l'Església «fins que s'obtingués el vistiplau de Sa Majestat». La carta està redactada en un llenguatge suau però és contundent en la imposició del seu criteri.

pregàries pel rei de la Gran Bretanya, alhora que prohibia que atenguessin espiritualment ciutadans britànics sense el coneixement del governador.

El clergat illenc protestà enèrgicament davant el que considerava una mesura arbitrària contra els seus privilegis i contrària als tractats signats, i desobeí el governador sempre que pogué, però no va poder evitar ni la confiscació de les rendes episcopals ni l'abolició del Sant Ofici o l'expulsió dels eclesiàstics no menorquins (austriacistes catalans refugiats a Menorca en la seva major part).

Kane, de la seva banda, desterrà el vicari general i, encara que durant aquells anys hi hagué intents diplomàtics de resoldre la qüestió pacíficament, el 1721 va reprendre la política de control del clergat publicant una nova reglamentació eclesiàstica de disset punts, molts dels quals eren la reiteració dels de l'ordre de 1714, la qual cosa indica que el seu grau de compliment havia estat relatiu.

Els caps eclesiàstics de Menorca no es van arrufar davant les amenaces del governador i li van respondre en una carta, de 7 de gener de 1722, on es mostren radicalment contraris a gairebé tots els punts de l'ordre. L'eix de la protesta es basava, és clar, en la interpretació que ells feien de l'article 11 del Tractat d'Utrecht, del tot contrària a la de Richard Kane. En opinió dels eclesiàstics, els disset punts de l'ordre, atemptaven contra l'ús lliure de la religió catòlica romana que garantia el tractat, fins al punt que, si ells els posaven en pràctica, aquest exercici de la religió catòlica “ya no quedaria libre si no violento y esclavo [...]. No ignoramos Excmo. Señor la clemencia de nuestro Piadoso Rey, y lo mucho que le estamos obligados por los crecidos favores que experimentamos cada dia de su acostumbrada benignidad, pues pudiendonos apretar tanto (como dize V. Excia.) y aun sacarnos de sus tierras, sin que tuviésemos mas accion que obedecer, como humildes vassallos, está tan olvidada de todo esto su innata Piedad, que antes es continua su vigilancia para mantenernos en nuestras casas en pacifica quietud, permitiendonos su Paternal amor el uso libre y entero de nuestra Religion Catholica romana, como tantas veces nos dize, que es su voluntad V. Excia. en cuyo reconocimiento nos faltan terminos y expresiones para rendir á su Magestad las devidas gracias”.

2. L'antiregalisme del clergat de Menorca

El fet d'analitzar la reacció dels eclesiàstics menorquins davant l'intent d'imposar els disset articles de l'ordre amb què Richard Kane els volia sotmetre als designis del poder anglès, ens convida a reflexionar sobre el

posicionament teològic d'aquests. I la pregunta que ens hem de formular és clara: ¿Són, en realitat, els clergues menorquins antiregalistes i defensors de la immunitat eclesiàstica davant del poder polític?

Però la resposta a aquest interrogant ens obliga a furgar primer en l'entramat teològic en què es troba el clergat. Perquè encetats els anys vint del segle XVIII –és, doncs, l'època a què ara ens referim–, al clergat espanyol (del qual el menorquí no n'era una excepció) li costava deslligar-se d'una escolàstica cega, obstinada a ignorar que a Europa es discutia si calia continuar essent cristià en el marc de les esglésies o si calia seguir la religió natural o, fins i tot, si es podia continuar creient en Déu. Tot i els brots de recuperació intel·lectual que es duren a terme al llarg del segle, diu el pare Evangelista Vilanova que a casa nostra es visqué una Il·lustració més aviat casolana, incapaç de remuntar la imparabile decadència en la què el pensament filosòfic i teològic s'havia vist abocat. Segurament, doncs, tenia raó Menéndez Pelayo quan va definir el segle XVIII espanyol com un “siglo nada teológico: las cuestiones canónicas se sobrepusieron a todo (...) la España del siglo XVIII apenas produjo ningún teólogo de cuenta, ni ortodoxo ni heterodoxo”⁴.

Si en fixem en els treballs que s'han dut a terme sobre els estudis i les biblioteques menorquines,⁵ sabem que els menorquins del segle XVII vivien plenament inserits en la cultura de la seva època, la de la Contrareforma i el Barroc dels països mediterranis i catòlics, caracteritzada pel rearmament dogmàtic i moral d'un catolicisme amenaçat des del segle XVI per la Reforma protestant, la crisi del pensament renaixentista, el retorn a la religió i el barroquisme artístic i intel·lectual a partir de la reinterpretació del llegat renaixentista i la continuïtat de molts elements medievals. Menorca tenia una infraestructura educativa gens menyspreable que va estar vigent dins el segle XVII, no es modificà durant el XVIII i fins es va mantenir al llarg de bona part del XIX. Era notable el nombre relativament elevat de menorquins que, malgrat el cost econòmic que suposava, anaven a cursar estudis universitaris fora de l'illa (principalment a universitats de la Corona d'Aragó, encara que no exclusivament), per superar les mancances que tenia la infraestructura cultural menorquina motivades per la migrada població illenca –que es va moure entre els deu mil i els setze mil habitants al llarg del segle XVII–, la inexistència d'impremtes a l'illa, que impedí segurament que certes obres dels menorquins arribessin a ser impreses, i la posició relativament perifèrica

4.- Marcelino MENÉNDEZ PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*. BAC 151, Madrid 1960, página 474.

5.- Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *Llibres i Lectors. La Cultura a Menorca entre la Contrareforma i el Barroc*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

respecte dels principals centres culturals de l'època. Ara bé, això no implicava que els menorquins visquessin aïllats culturalment. Els llibres i les idees arribaven per les rutes comercials que connectaven Menorca amb la Península Ibèrica, França i Itàlia, o eren duts pels menorquins que estudiaven fora o que viatjaven per diversos motius. Els llibres de les biblioteques menorquines procedien, doncs, d'un ampli ventall de centres editors d'Espanya, França, Itàlia i, fins i tot, Flandes i Portugal. Però era clara la preponderància de les impremtes de Barcelona, Lió i Venècia.

Ara bé, encara que la Inquisició va ser abolida oficialment pels britànics el 1714, amb les conseqüències intrínseques que duu aquesta abolicció de cara a la llibertat de pensament, i que al llarg del segle XVIII l'economia menorquina es va expandir exponencialment i la població també va créixer de manera més que notable com a conseqüència de l'obertura del port de Maó al tràfec internacional –de fet es duplicaria en un segle–, i a causa d'una política que afavorí l'arribada a l'illa de navegants i comerciants de molts indrets de la mediterrània, és probable que, durant els primers anys del segle, la formació filosòfica i teològica de molts preveres menorquins seguís encara les pautes decadents de finals del XVII i que no fos la més adequada intel·lectualment per afrontar els canvis que els deparava l'època, no sols perquè, amb l'arribada dels anglesos, l'Església menorquina es va tancar damunt d'ella mateixa, tot posant-se a la defensiva davant la por de ser contaminada per uns colonitzadors que consideraven herètics, sinó també perquè no disposava –de fet no n'havia disposat mai– de cap universitat, de cap centre superior, on es poguessin desplegar sòlidament els estudis de teologia. És cert que els aspirants al sacerdoci amb possibles acudien majoritàriament a Mallorca, encara que no exclusivament, però molts d'ells cursaven filosofia i teologia als convents menorquins que impartien aquesta matèria on, com ha dit Trias Mercant referint-se a Mallorca, però la seva reflexió ens sembla que també es pot aplicar a Menorca, fins a finals del segle XVII, aquests estudis es van caracteritzar per un conservadorisme escolàstic, d'orientació tomista, en els quals la subordinació de la filosofia a la teologia (*ancilla theologiae*) era evident i la limitació de la llibertat ideològica era obra tant del poder eclesiàstic com del poder reial⁶.

Tanmateix, podem citar estudis notables com el que “Cursus Philosophicus” que impartia Fra Miquel Taltavull al Convent de Jesús de Maó, l'any 1795, al prefaci, del qual, el professor diu als seus alumnes que “No valdrà l'autoritat d'aquest o d'aquell altre filòsof perquè venci sense raó: recordaré no obstant

6.- Sebastià TRIAS MERCANT, *Història del pensament a Mallorca*, Els Treballs i els Dies, 28, 1985. Citat per Josep AMENGUAL I BATLE, *La preilustración en los medios eclesiásticos de Mallorca*, (Ss. XVII-XVIII), pàgines 915-916.

les opinions egrègies d'alguns, perquè en les matèries filosòfiques no hem de tenir cura del que va dir Aristòtil, Agustí, Tomàs, o Escot, ja que els problemes de la física s'han de resoldre per la raó i l'experiència". I no hi ha dubte que aquest recurs a la raó i a l'experiència com a suport del coneixement és propi del pensament il·lustrat.

No oblidem que, des de la Pau d'Ausburg (1555), on es materialitza el fracàs de l'emperador Carles V, que es veu abocat a acceptar una mena de compromís entre catolicisme i protestantisme, impera a Europa un principi no escrit –*cuius regio, eius religio*– que deuria pesar com un plom sobre els eclesiàstics de Menorca, els quals, en trobar-se sotmesos al govern de Londres, van témer de veure's obligats a beure's la seva pròpia medecina. Perquè ells, com la resta d'eclesiàstics espanyols, havien assumit filosòficament que l'acció de l'Església no podia destriar-se de l'acció del poder reial. Aquestes eren dos camps que es confonien. I això perquè la monarquia hispànica tenia com a objectiu la defensa del catolicisme i la unitat religiosa dels dominis que, d'una manera eloqüent, posseïen el títol de Rei Catòlic; una unitat que, òbviament, sempre va fer el possible per extirpar la dissidència⁷.

La conquesta de l'illa pels britànics va trastocar, però, als eclesiàstics menorquins la seva manera de veure les coses. Majoritàriament, creien a ulls clucs en l'absolutisme confessional, i creien també que religió i monarquia eren conceptes indestruïbles; però ai!, sempre que parléssim de les monarquies catòliques, que era el supòsit factual on fins aleshores s'havien trobat inserits. Però cedida l'illa als britànics, el monarca a qui devien subjecció i obediència era Jordi I, un rei protestant de la casa de Hannover, a qui de cap manera podien reconèixer els drets que, sense discussió, sempre havien reconegut als monarques catòlics espanyols. Perquè si ho feien, perillava la pròpia religió. De sobte, doncs, els eclesiàstics menorquins es van veure abocats a haver de cercar un argument útil per defensar-se i van assumir com a bandera un principi que deuria estar arraconat i ple de pols al seu rebost teològic: el de la immunitat eclesiàstica. És així com, en veure's constrets per l'ordre de Kane, els eclesiàstics reclamaran, acollint-se a l'article 11 del Tractat d'Utrecht, que el govern britànic reconegui i respecti la immunitat jurisdiccional i, per tant, la completa autonomia de l'Església catòlica de Menorca respecte del poder civil, tret d'aquells casos en què la immissió de l'autoritat esdevenia inevitable: per exemple, en l'elecció dels rectors de les esglésies de Santa Maria de Ciutadella i Santa Maria de Maó, que eren de Patronat reial.

7.- Val a dir que aquesta actitud no era privativa dels monarques hispànics. Anglaterra també adoptà una religió d'Estat, l'anglicanisme, encara que serà mínimament comprensiva amb altres confessions protestants (no amb els catòlics); i el mateix faran les monarquies nòrdiques amb el luteranisme. Els monarques, doncs –els uns i els altres– eren considerats els defensors de la fe.

El clergat de Menorca s'oposarà, doncs, a les pretensions del governador Kane, i farà front als famosos disset articles de l'ordre que aquest els volia imposar. I s'hi oposarà radicalment, però ho farà amb arguments que, com veurem, extraurà de l'antiregalisme ultramuntà, que, a Espanya, sorgirà també com a contrarèplica al regalisme que, com a punta de llança de la seva política, durà a terme Felip V i els monarques que el van succeir.

I els serà molt difícil mantenir aquest antiregalisme ja ben entrat el segle XVIII, quan es produirà un desplaçament en el suport jurídic de les pretensions regalistes: ja que de la concessió pontifícia com a base d'intervenció en esferes eclesiàstiques a títol de delegació, privilegi o vicariat d'un poder superior, es bascularà sistemàticament a la presentació de la regalia com un dret majestàtic, inherent a la sobirania règia.⁸ El monarca —és a dir, el rei amb els seus ministres— passa a convertir-se en poder suprem, en intèrpret inapel·lable i en jutge i part del límit de les seves competències, cada cop més creixents. Bastarà, doncs, aplicar el concepte de regalia a la desamortització, a la Inquisició, a l'*exequàtur*, al patronat i protectorat de l'Església, a qualsevol circumstància (com de fet s'aplicà), perquè l'espectre de competències sobiranes del rei penetri no sols en les relacions diplomàtiques, sinó en tota expressió de vida de l'Església espanyola, ordenada, o que es vol ordenar "sota el poder civil", per convertir el pontífex en una espècie de delegat del monarca.

El regalisme, que viurà el seu moment àlgid sota el govern de Carles III, arrelarà, doncs, amb força amb la política de Felip V, el qual protagonitzarà la ruptura amb la Santa Seu el 1709 com a conseqüència del suport que el Papa es veu impel·lit a donar a l'arxiduc Carles d'Àustria a la Guerra espanyola de Successió, però també —sobretot a conseqüència d'aquesta ruptura— farà que, des d'un punt de vista radicalment contrari, certs bisbes s'encarreguin d'enllaçar amb els sentiments i les ideologies del més rigorós antiregalisme, del quan beuran les autoritats eclesiàstiques menorquines.

Un prototipus d'aquest antiregalisme ultramuntà a Espanya és que representa Alfonso de Monroy, arquebisbe de Santiago, que a la seva *Carta al marqués de la Mejorada*, primer ministre de Felip V, acusa els consellers del monarca, que són, diu, els responsables de la ruptura amb Roma, inspirats en l' "execrable ciència" de la raó d'Estat, que "no había tenido hasta ahora oyentes en España", però que encarnen en aquest moment els teòlegs cortesans -"los teólogos de la Junta (...), los infelices teólogos de gabinete"

8.- Teófanos EGIDO. Regalismo y relaciones Iglesia-Estado, a *Historia de la Iglesia en España IV*, pàgines 126-139.

–diu concretament– que havien acollit “la máxima del ateísmo del impío Maquiavelo.”⁹

Ja sigui, doncs, pel propi convenciment, ja sigui perquè l’antiregalisme extret del pensament ultraconservador és la filosofia que els permet defensar-se davant l’acció coercitiva de Richard Kane, aquesta serà l’actitud dels eclesiàstics menorquins que exhibiran les tesis antiregalistes en una clara defensa del propi fur, que justifiquen per mor de la immunitat jurisdiccional de l’Església respecte del poder temporal que correspon als reis.

Dic això perquè la lluita per mantenir aquesta jurisdicció desvinculada absolutament del poder civil i polític que marcarà l’actuació del clergat durant tota la dominació britànica, no s’havia produït mai quan Menorca estava sota el domini dels espanyols, i decaurà novament quan, el 1781, aquests recuperaran l’illa, i Carles III desplegui plenament la política regalista, sobretot en matèria de nomenaments de les altes magistratures eclesiàstiques, que havia assumit gairebé absolutament des del Concordat de 1753. És, doncs, aquesta actuació del clergat, anterior i posterior al domini britànic, la que ens força a concloure que la defensa de la immunitat eclesiàstica per part dels clergues menorquins no era una qüestió fonamental que formés part del seu ADN –com podríem afirmar si volguéssim fer demagògia o idealitzar la Menorca britànica del XVIII– sinó una qüestió accidental, motivada pel fet que el monarca britànic no era catòlic sinó anglicà.

3. L’arribada de “las Armas Cathólicas del Rey de España” el 1781 i la política regalista dels Borbó

Tenim, doncs, que quan el 19 d’Agost de 1781 desembarcaran a la Cala Mesquida, a pocs quilometres de Maó, els exèrcits espanyols sota el comandament del duc de Crillon, aquest serà rebut pels jurats i per l’Església com un vertader salvador. En definitiva, com el representant de “l’únic i natural sobirà de Menorca”.¹⁰

Més encara, el bisbe de Mallorca, Pedro Rubio Benedicto, mostrarà immediatament la seva gran joia per la conquesta de l’illa, i ho farà en una carta datada a Ciutat de Mallorca el 6 de setembre de 1781, que dirigirà al comte de Floridablanca, on manifesta el seu agraïment per una acció militar

9.- Teófanos Egido, Regalismo y relaciones Iglesia-Estado, a *Historia de la Iglesia en España IV*, pàgines 226-230.

10.- Pere RIUDAVETS TUDURÍ, *Historia de Menorca...* pàgina 1450.

que retorna els menorquins a la sobirania d'Espanya i permet que l'illa sigui netejada dels errors i les sectes que hi pul·lulen. Ofereix alhora el seu ajut econòmic donant al monarca el fruit dels delmes que li corresponien (però que la mitra no havia percebut des que Richard Kane els va segrestar el 1714, amb el parèntesi de la dominació francesa), i pocs dies després, rebrà una resposta d'agraïment del comte de Floridablanca.

Ara bé, amos novament els espanyols de l'illa de Menorca, començaran a actuar d'acord amb el seu ADN, i per tant, no ens ha de sorprendre que una de les primeres disposicions que vagi prendre Crillon fos d'expulsar els grecs i els jueus que habitaven a l'illa, alhora que confiscava les seves propietats, ja que pertanyien a una religió "intolerable según el rito de la Iglesia Católica"¹¹.

La conquesta, iniciada a mitjan agost de 1781, no quedà, però, tancada definitivament fins al 19 de febrer de 1782 quan els britànics van rendir el castell de Sant Felip¹². Uns dies abans, el duc de Crillon rebia ordres del govern d'Espanya perquè organitzés una estructura de govern a l'illa, tot constituint una Junta de Govern presidida per ell mateix.

Aquesta quedà constituïda a Maó el 9 de març de 1782 i quedà integrada pel duc de Crillon en qualitat de president, i pel comte de Cifuentes, per Pedro López de Lerena, per Benigno Panigo, per Juan Bautista de San Martín y pel vicari general castrense Dionisio Muñoz Nadales¹³.

Convé tenir en compte que tot aquest canvi polític es produeix sota l'imperi del Concordat de 1753, que posà pràcticament tots els elements del sistema beneficial i de dignitats eclesiàstiques en mans del poder civil.

No oblidem que des de 1753, el monarca tenia la lliure provisió de 50.000 beneficis eclesiàstics. Més de 20.000 eren beneficis simples o capellanies amb rendes de vegades esqualides; però d'altres, més de 12.000, eren canonicats o prebendes ben dotades, algunes opulentament dotades, com un centenar llarg de primeres seus. No era contrapartida a tanta concessió la nòmina de 52 beneficis que Benet XIV es reservà sobre una trentena de diòcesis.

11.- F. HERNÁNDEZ SANZ, *La colonia griega de Menorca...*, pàgina 249.

12.- Aquest dia, al llibre registre d'actes de la Universitat de Maó s'hi va escriure la nota següent: «Dia 19 de febrero 1782 se rindió el Castillo San Phelipe quedando prisioneros de Guerra». AHM, Fons Universitat U-88, full 24, anys 1781-1782.

13.- *Actas de la Junta de Gobierno*.

Ens trobem, per tant, enfrontats a una realitat que no pot amagar les seves contradiccions. D'una banda, tenim una església –la menorquina– que havia intentat mantenir la seva immunitat davant les immissions de l'autoritat britànica. De fet, des de 1713 fins a 1782 –excepció feta del curt període francès (1756-1753)–, l'Església havia dut a terme una lluita continuada contra el regalisme dels monarques del Regne Unit, un exercici constant en defensa de la pròpia jurisdicció i de la independència respecte del poder polític. Però de sobte, el 1781, entren a l'illa les enyorades “armes catòliques del rei d'Espanya”, i els menorquins, que se senten feliços de ser novament espanyols, com els seus avantpassats de segles anteriors, observen de seguida que aquest canvi polític comporta que seran regits per una monarquia que havia fet del regalisme una de les seves divises principals, la qual cosa serà causa de no poques incoherències per part dels eclesiàstics.

A la segona reunió de la Junta de Govern, que va tenir lloc el 14 de març de 1782, es van prendre decisions en tots els camps. I en matèria de religió, es va creure imprescindible fer un estudi dels costums morals del poble, de l'estat i la disciplina dels preveres i religiosos, i també de quina era l'observança dels canons després del llarg any de domini britànic. Convençuts els espanyols de trobar-se a l'illa una pràctica de la religió aviciada i malmesa, els calia detectar quin era l'estat actual d'aquesta matèria “para instruir á nuestro soberano, pidiendo informe á los curas Párrocos, al Vicario General y á los demás eclesiásticos mas timoratos de la Isla sobre los puntos referidos, porque S.M., como *vice Dios y Dueño de su casa* –paraules que no necessiten cap més explicació per detectar el regalisme superlatiu de la casa de Borbó a què hem fet referència–, no ha de permetir que dentro de ella se falte á los divinos mandamientos, ni á cosa alguna que pertenezca al obsequio ú honor de Dios”.

Tot estava per fer des del punt de vista dels conquistadors, i era lògic que, com a primera tasca, volguessin conèixer quina era l'exacta realitat de l'illa a tots els camps de l'administració. D'aquí que 1782 vagi ser l'any dels memoràndums, l'any en què es promogueren estudis de tota mena per veure quina era la situació política, econòmica, social i religiosa dels menorquins, per tal que el nou govern pogués prendre les decisions més encertades i oportunes. El primer d'aquests és el memoràndum elaborat pel jurista i diplomàtic Francesc Seguí, que elevà al rei el 12 de setembre de 1782¹⁴,

14.- *Memorial instructivo sobre la jurisdicción Eclesiastica que se administra en esta Isla de Menorca y su origen, y sobre las Parroquias que en ella se hallan, de Francesc Seguí, de 1782* (AHN, *Consejos*, legajo n° 5325). Consta transcrita a «Las instituciones de Menorca en el siglo XVIII. El fondo documental de Francesc Seguí». Palma de Mallorca 1986. Francesc Seguí va escriure aquest Memorial en qualitat d'assessor del rei després de la conquesta.

i sabem que molts altres es van anar completant amb la col·laboració de les autoritats menorquines, civils i eclesiàstiques.

Doncs bé, des del lloc de privilegi que significava formar part de la Junta de Govern, el vicari general castrense, Dionisio Muñoz Nadales, un home proper a Floridablanca, treballador, ambiciós, àvid de poder i decidit a escalar posicions, va ser l'encarregat de coordinar els estudis que la Junta va ordenar que es fessin en relació a la vida de l'Església, tasca que inicià d'immediat adreçant un llarg feix de preguntes a les universitats, als rectors, als priors dels convents i, en definitiva, als estaments directius de l'estat eclesiàstic.

L'arribada de Dionisio Muñoz Nadales investit de les facultats jurisdiccionals que li corresponien com a capellà castrense –jurisdicció que, en principi, se cenyia a l'estament militar que s'havia desplaçat a l'illa (un cos d'exèrcit que ocupava milers de soldats)–, i la seva posició privilegiada com un element més de la Junta de Govern, va provocar un xoc immediat entre ell i Antoni Roig (un personatge culte i il·lustrat al qual dedico pràcticament mig llibre). Aquest, que fins aleshores havia estat l'única autoritat eclesiàstica que tenia jurisdicció sobre el conjunt de l'Església menorquina com a vicari general del bisbe Rubio Benedicto, u com a gran i darrer defensor de la immunitat eclesiàstica respecte del poder civil, es trobà de sobte amb la inevitable competència d'una nova autoritat eclesial, no subjecta al bisbe de Mallorca, perquè depenia directament del Cardenal Patriarca de Sevilla, decidida a marcar el seu terreny -I de quina manera!- per imposar el regalisme de Carles III a ultrança.

L'informe elaborat per Dionisio Muñoz Nadales per decisió de la Junta de Govern de Menorca, escrit per ser elevat a la Junta de Govern i, després, al rei¹⁵, du data de 15 de setembre de 1782. Consta de 270 paràgrafs numerats i l'autor l'escriu després d'haver analitzat les respostes a les enquestes adreçades a les Comunitats de clergues, tant seculars com regulars, als rectors i a les universitats de l'illa, on se'ls feien preguntes referents a una sèrie de qüestions respecte de les quals ell volia instruir-se “a fin de saver por ellos mismos los accidentes que padecia el estado y su Pueblo; lo que juzgavan necesario para sanarles; qual seria el mas eficaz y dulce remedio; y por quienes [y] con que fondos devia practicarse (paràgraf 8)”.

15.- *Plan formado por D. Dionisio Muñoz Nadales, Teniente de Vicario general que ha sido de la expedición de Mahon. En él se proponen medios para el arreglo de todo lo perteneciente al Ramo Eclesiástico, y Espiritual de la Isla. Con carta de 11 de Marzo de este año de 1783, remitido este Plan al Conde de Cifuentes al Sor. D. Miguel de Muzquiz. AHN, Consejos 5385, Exp. 25.*

El llarg document té bàsicament dues característiques: pretén, per damunt de tot, justificar al rei la necessitat d'erigir a Menorca un bisbat propi, segregant el territori insular de la diòcesi de Mallorca; i en segon terme, defensar el regalisme borbònic, o el que és el mateix, els drets reials per damunt dels episcopals. Ara que, segurament, en podríem trobar una tercera: desacreditar Antoni Roig, a qui farà moltes referències implícites i, al final del document, un llarg i elaborat atac de manera clara i directa.

Tot i que vostès tenen, segurament, una idea clara de quina havia estat la gran transformació que s'havia produït a Menorca al llarg del segle XVIII, tant des del punt de vista econòmic, com social, com demogràfic (cosa que jo he intentat reflectir literàriament per mitjà d'una novel·la intitulada "Els Nikolaidis"), Muñoz Nadales oferirà d'entrada una visió desoladora de la realitat a causa de la dominació britànica. En realitat, no observa a l'illa cap element positiu ni remarcable: ni l'augment demogràfic que s'ha produït al llarg del segle, ni l'auge del comerç, ni cap altra qüestió econòmica o social li mereix el més petit elogi. Encara més: la simple observació de Menorca li produeix una gran pena. No és, doncs, estrany que descriuï tot seguit la realitat d'una manera tan crua com esbiaixada.

Abonant-se al *ius patronatus*, entén que el nomenament de les principals vacants de la nova catedral correspondrà al rei, no al bisbe, per bé que les canongies d'ofici (penitenciari, lectoral i doctoral) s'hauran de proveir per rigorosa oposició, com la que es practica a d'altres catedrals de la península. Però les dignitats seran d'elecció directa del rei. I dit això, Muñoz Nadales afegeix discretament, com si no tingués importància, que si bé ell no pretén forçar la voluntat del rei, creu que seria desitjable que les peces eclesiàstiques de nova creació recaiguessin en naturals de l'illa, "pero por lo que respecta a los Ilmos. Obispos, y en general todos los que devan tener mando, ó superioridad parece lo mas seguro sean siempre españoles (paràgraf 130)", és a dir forans, amb la qual cosa, no hi ha dubte que es postulava per al càrrec, per bé que va tenir prou manya per incitar els jurats de Ciutadella perquè fossin ells qui el propossessin com a nou prelat en un memorial dirigit al rei.

Finalment, acaba proposant un pla d'estudis per al futur seminari, com si a l'illa no n'hi hagués cap, de pla, i com si, en aquest camp, el terreny fos un erm. Tanmateix creu que els menorquins "aunque poco sibilizados, son por lo general agiles, bien dispuestos y [de] entendimiento claro (paràgraf 133)". És un consol.

No ens hem, per tant, de sorprendre que Pere Riudavets Tudurí (1804-1891) –sens dubte el principal historiador del segle XIX a la Menorca–, en

referir-se a les reformes que imposaren els espanyols en consolidar la conquesta de 1781, digui molt críticament que “sus innovaciones [no dejarán de afectar] á un pueblo amamantado con la libertad religiosa protegida por una nación culta, cual la inglesa, que tan á menudo se cita como modelo. A la posesión de los derechos individuales de que gozaban, y que actualmente es el caballo de batalla entre nuestros hombres políticos, siguió una completa reacción”. I dit això es refereix a la vinguda dels missioners que envià el bisbe Rubio Benedicto amb unes paraules duríssimes: “En julio de 1782 llegaban á Mahon, en pos del obispo de Mallorca, que vino á girar una visita eclesiástica, algunos misioneros encargados de la misión apostólica, como si se tratara de catequizar un pueblo salvaje, y en Marzo del año siguiente, un representante del Tribunal de la Inquisición, consecuencia natural de la abolición de la libertad de cultos, que quedó suprimida al pisar la isla el Duque de Crillon (...), y de seguida se expulsaron los griegos y judíos, sin ninguna clase de miramientos á su arraigado comercio. (...) ¿Cómo no debía echar de menos la generación pasada aquella libertad individual que gozaba al amparo del gobierno inglés, sin más restricciones que el respeto debido a la moral pública?”

Tot això ens demostra que la política reial respecte del futur de l'illa de Menorca –política de la qual Muñoz Nadales n'era un engranatge més– aniria destinada bàsicament a servir el projecte regalista de Carles III. I és en aquest projecte que hem d'integrar també l'erecció de la nova diòcesi, separada de Mallorca, projecte que es farà realitat a partir de la butlla *Ineffabilis Dei*, per la qual es creava la nova Diòcesi de Menorca, amb seu a Ciutadella, el 23 de juliol de 1795.

No cal dir que aquest va ser un projecte que s'inicià amb l'arribada dels espanyols el 1781, i que passarà per moltes vicissituds entre el 1781 i el 1795, especialment per l'oposició del bisbe i del capítol de Mallorca, que veurà com se li amputa una part del seu territori diocesà, per bé que satisfarà les aspiracions de l'Església menorquina que, plenament immersa en la política regalista de Carles IV, no sols no s'oposarà al regalisme d'aquest, sinó tampoc a la restauració de la Inquisició, de la qual Antoni Roig en serà comissari. Tot tornarà a ser com abans i l'Església de Menorca no tindrà un mot de crítica envers la política borbònica, ni es recordarà d'aquelles lluites aferrissades per la immunitat eclesiàstica i la defensa de l'autonomia davant del poder polític. Però mentrestant haurem viscut el segle XVIII, que haurà estat ben especial per a la vida de l'Església menorquina, i sobretot per a la gent, per als menorquins, que al llarg de seixanta anys, s'hauran acostumat a veure el món (polític, econòmic i social) des d'una altra perspectiva, un segle que, en tots els camps de la vida dels homes –i, naturalment, en el de les relacions Església-Estat– esdevingué sens dubte una experiència històrica molt particular.